

IV. PATRIMONIU

ÎNSEMNĂRI DE PE CARTEA VECHĂ ROMÂNESCĂ (CONSIDERAȚII PRIVIND CIRCULAȚIA CĂRȚII ȘI ROLUL EI ÎN STRÂNGEREA RELAȚIILOR CULTURALE)

Lelia Pavel

Studierea cărții vechi românești, un capitol important în trecutul cultural al unei țări, patrimoniu ce relevă permanentele legături ale românilor, a constituit o contribuție importantă la întregirea imaginii privind prezența și circulația tezaurului de carte pe teritoriul județului Vrancea de-a lungul timpului.

Aceasta a fost posibilă prin strângerea organizată a cărții vechi aflate la diferiți deținători - cei mai mulți fiind unitățile de cult - în cadrul Depozitului Central al Cultelor, care a luat ființă în anul 1979. Organizat inițial în incinta bisericii monument „Sf. Ioan Botezătorul” din Piața Unirii din Focșani, care ulterior a fost redată cultului, depozitul a fost reorganizat în incinta unui alt monument - biserica Stamatinești. Aici a primit adăpost un bogat patrimoniu: icoane pe lemn, artă decorativă și peste 800 de cărți vechi românești.

Cele mai vechi tipărituri românești aflate în depozit datează din veacul al XVIII-lea, unele din ele provenind de la tipografiile muntenești - tipografii care au avut un rol însemnat în înzestrarea cu cărți a localităților moldovenești -, dar și de la cele moldovenești sau transilvănene. La valoarea lor de afirmare a dorinței de unitate a românilor, a setei de cultură a poporului, se adaugă aceea a însemnărilor foarte interesante făcute pe paginile cărților de către proprietari, donatori sau diverși cititori, însemnări despre care N. Iorga spunea că ele constituie „istoria țării prin cei mici”¹.

Studierea și fișarea cărții vechi aflate în inventarul depozitului, au dat la iveală un număr mare de însemnări ce însoțesc filele acestora. Sunt relevante însemnările privind istoria culturii, evenimentele istorice și meteorologice, întâmplările din viața unor familii, dar cele mai multe ne relatează despre circulația cărții: proveniența, proprietarii, prețul lor.

---

¹ M. Gâțciu - *Despre patrimoniul de carte veche aflat în biblioteca mănăstirii Cernica*, în „R.M.”, 6, 1981, București, p.69.

În studiul nostru ne-am concentrat atenția asupra acelor însemnări care ne dau de știre despre procurarea cărților, cine au fost cumpărătorii și donatorii, cine au fost beneficiarii acestei donații.

Astfel, pe o Evangheligie imprimată la Iași în anul 1762 (inv.513) s-a consemnat că „...această sfântă Evangheligie a cumpărat-o în taler 9 pol., adică 400 lei pol. în zilele lui Grigore Alicesandru Ghica Voevod, eu preotul Ion... La velet 7272(1764) mai 12”.

La 1830, Evanghelia a fost recuperată de „...Ghiorgi Săpunar și am dat-o Maicii Domnului la mănăstire ce mare din delu ce prăznuiește Nașterea Precisti din Odobești... S-au încredințat sfintei mănăstiri: 1830, august, 29. Ghiorgi Săpunar ot. Odobești, cinzeci și cinci dramuri de argint au dat...”

O altă însemnare amintește că la 1886 Evanghelia aparținea tot bisericii din Odobești, ca nefiind strămutată așa cum o confirmă preotul Gheorghe Munteanu, semnatarul notei de mai sus.

Prețul de achiziție al cărților face subiectul multor însemnări: „Să se știe că această Sfântă Evangheligie este a sfinții sale părintelui Gheorghe ot. Argintu cumpărat de jupân Brat ot Focșani, de robul lui Dumnezeu Simion și s-au cumpărat cu bani gata: 320” (Evangheligie, 1750, București, inv.543).

Pe o altă Evangheligie tipărită în același an, 1750, în tipografia Mitropoliei București (inv.156), Gavrilă Gurău a însemnat ca să se știe „...de când au răposat tatăl meu, Ioniță Gurău, care s-a învrednicit de au dăruit această sfântă și dumnezeiască Evangheligie sfintii biserici din sat Pățești... 1822, mart., 9.” Donatorul cărții, Ioniță Gurău, decedat la 1822 a dăruit Evanghelia bisericii din Pățești încă din „...velet 1792, februar, 1”.

La anul 1825 cartea nu-și schimbase deținătorul, ea aflându-se tot în patrimoniul bisericii din Pățești, Ocolul Milcovului de Sus, așa cum consemnează același autor de însemnări - Gavrilă Gurău.

Relatări despre donații și donatori apar pe o altă Evangheligie tipărită la Iași, la 1762 (inv.160), care a fost donată „...Sfintei mănăstiri a Floreștilor, de maici, unde se prăznuiește Sfinții Voevozi și cumpărat de negustori și am scris eu, preotul Manoli”. Pe o altă însemnare de la „let 7276 (1768), fev.,22” scrisă de preotul Ene, descifrăm că „Această sfântă și dumnezeiască Ivangheligie ce au fost toată la mai marii Voivozi, au cumpărat eu Constantin slujitor și soți meu Safta și am dat sfintii biserici ce să prăznuiești hram Vovidenii unde fiind cănitor Mihai Cop sin Toder Vidrașcu” (aflăm pe lângă numele donatorului și pe cel al preotului și cântărețului bisericii).

La 1769, același Constantin, cumpăra o Evangheligie imprimată la București, la 1760 (inv.22) și „au dăruit-o sfintii bisericii Sfântului Dimitrie de la biserica popii lui Constantin Burcă de la Floreștii de Jos”.

Consemnările făcute pe cele două Evangheligii ne edifică asupra faptului că un singur donator cumpăra la 1768 și 1769 cărți pe care le dona la două biserici din același sat - Florești, cu scopul pomenirii sufletului lui.

Am întâlnit însemnări din care am aflat că o donație de mai multe cărți trebuitoare pentru biserica din Ruginești a făcut-o dascălul Vasile de la această biserică, cel care de fapt a și însemnat și care condiționa dania „...ca să nu vinzi nici să se despartă una de alta, ci să fie întocmai unde or fi toate”. (Evangheligie, inv.1469). Din continuarea însemnării reiese grija cumpărătorului pentru păstrarea cărților donate, el punând condiția

ca „...primitorii acei biserici să dea iscălitură soții sale Maria, a copiilor lui că nu le va despărții, nici le va strica cu picături de ceară și cu arsuri de lumânare și cu alte stricări de dezlegare, ci așa să le păzească... neapropiindu-se de dânsule cu duceri pe la casele lor, nici nedându-să prin mâna copiilor...” (Evanghelie, 1750, București, inv.1469). Dascălul Vasile condiționa dania sa de păstrarea cărților întrucât acestea n-au fost procurate pentru scopuri personale, ci pentru a fi folosite în biserică, procurarea lor făcându-se cu sacrificii: „Această Sfântă și D(u)mnezeiască Evanghelie noao de cele cu rojdelință cu tipic mărunt, mai bună decât aceea este alta, s-a cumpărat de dascălu Vasăle patruzeci de lei; mai are împreună cu dânsa doosprezeci Minei de lună, un Triodu de București nou, toje, s-au cumpărat de dascălu Vasăli patru zăci de lei; un Octoih tot de București, vechi toje, s-au cumpărat de dascălu Vasăli douăzeci și șasă lei; un Apostol nou de Blaj, toje, s-au cumpărat de dascălu Vasăli doozecișicinci de lei un Ceaslov legat al doilea, bogat, de cele cu slovă măruntă de Râmnic, toje, s-au cumpărat de dascălu Vasăli zece lei; o Psaltire bogată de Eși de cele cu tipic mărunt la toți Psalmii, toje s-au cumpărat de dascălu Vasăli zece lei; un Zlatoust de Țara Muntenească bun, toje, s-au cumpărat de dascălu Vasăli treizeci de lei...”

Însemnarea este cu atât mai interesantă cu cât ne informează asupra efortului făcut de dascăl pentru procurarea cărților, dar ea ne furnizează date și amănunte despre tipografiile din țările române, despre felul tiparului - slovă măruntă de Râmnic, de la Iași cu tipic mărunt -, precum și asupra faptului că o singură donație adună tipărituri de la tipografiile din toate cele trei provincii românești: Râmnic, București, Iași, Blaj.

Bisericile erau înzestrate nu numai cu evangheliile, așa cum ne-au confirmat-o însemnările de până acum, ci și cu alte cărți ce foloseau desfășurării cultului. Astfel, la 7255 (1747), la biserica din Pleșești, a fost donată „Acestă sfântă și dumnezeiască carte ci să numești Triod am cumpărat-o eu mult păcătosul robul lui Dumnăzău Ghiorgghi în zilele Mării sale Prealuminatului Domn Ion Grigori Ghica V(oi)voda”, cartea fiind procurată direct din tipografia de la „...Eși de la Duca Sotirovici tipograful” (Triod, Iași, 1747, inv.1098). Aflăm deci, că în veacul al XVIII-lea, tipăriturile puteau fi cumpărate direct de la tipografii care le imprimau și care se ocupau și cu vânzarea acestora.

Un Apostol de Buzău, tipărit la 1704 (inv.929) era donat de Damaschin Episcopul Râmnicului, la 1710, „...robilor lui Dumnezeu Barbul Izvoranul”, iar aceasta transmitea donația „...schitului de la Greci unde se prăznuiește hramul celor fără de trup”.

Nu putem trece cu vederea faptul că cele mai multe însemnări menționează ca donatori și cumpărători de carte chiar pe preoții care slujeau la bisericile respective: „...să știi că am cumpărat eu Popa Enache această sfânt Triodu de la ținutul Tecuciului, de la satul Biliiești...” (din păcate filele sunt rupte și nu am putut afla mai multe informații privitoare la circulația cărții. Triod, Râmnic, 1782, inv.147).

Pe un Antologhion, 1786, București (inv.1112), semnează la 1810, Protopop Vasile, precum că: „Această sfântă și dumnezeiască carte ce să numește Antologhion este al părintelui Vasile ot Cândești și protopop de Focșani și am scris ca să știi” (o însemnare interesantă care ne amintește că la Focșani funcționa Protoieria încă din veacul al XVIII-lea).

Cartea care s-a „cumpărat de cutia sfintei biserici Slimnic, adică de miloștenia creștinilor: Culai logof(ăt), Vasile Protopop, anume Nicolae, cu bani gata fl. șaizeci și s-o socotitu cu adevărat a sfintei biserici Slimnic”, a fost donată bisericii din sat și a

consemnat la „1819, dechevie 12” preotul Zaharia (însemnarea informează asupra faptului că nu există un singur donator, de data aceasta donatorul este colectiv).

La 1820, o altă consemnare ne face cunoscut că împreună cu acest Antologhion, au mai fost date bisericii încă „...un Troid în tl. 110: adică o sută zece și au dăruit și un Penticostar. Am ajutat și eu la acest două cărți, adică Mineiu și Triod cu tl. 5: adică 5 lei”. Pe un Antologhion de Neamț, 1825 (inv.1020) starețul Dimitrie de la Schitul Brazi din Panciu a plătit „...prețul de: 35 lei și l-a dăruit bisericii, iar pe alte două minee aduse la schit a dat... cinsprezece gălbini amândoo”.

Același Dimitrie ieromonah egumen de la Schitul Brazi mai consemnează că un Mineli de Râmnic, 1780 (inv.30) aparținea „...Sfântului Dimitrie ot Focșani”, care s-a scris la schitul la Brazi velet: 1822, august, 6”.

Un Penticostar de București, tipărit la 1768 (inv.1032) a fost cumpărat de „...Ghiorghi... dimpreună cu soții mieu Rocsanda cu doisprăzăci pol lei” și le-au dăruit bisericii din Bocșani în anul 1779.

Preotul Ioniță Udre a cumpărat „...această sfântă Liturghii... di la preoteasa Pentilii Ion ot Moviliți drept 8 lei...”, dăruind-o la rândul lui bisericii din sat în anul 1810 (Liturghier, 1797, Râmnic, inv.892).

În general donațiile erau însoțite de anumite clauze care condiționau pomenirea donatorilor, dar majoritatea erau legate de păstrarea și nestrămutarea lor. Legătura „...s-au pus să nu fie volnic nici preotul, nici cititorul ca să o vândă or să o zălogească” (Evangelhie, inv.22).

Pe o Cazanie (inv.180) se specifica precum că „...Toate aceste sfinte cărți sântu toate drepte a sfintei biserici. Cine se va împotrivi tăgăduindu vreuna din pomenite cărți sus numite va fi suptu blăstămu sfinților părinți (majoritatea donațiilor erau însoțite de acest blestem).

În multe din însemnări întâlnim grija celor care la procurau pentru păstrarea cărților sau eventual pentru refacerea și legarea celor distruse. O Cazanie (inv.180) „...ce s-au legat și s-au înoit precum să vede și pentru ca să știi cei ce au ajutat la legatu s-au să sâmnat aice” a fost apoi donată bisericii din satul Malurile.

Evangelhia de București, tipărită la 1750 (inv.156), „Legatu-s-au... De cucernicul și între preoți mai mic și mai smerit Atanasie părinte ot proin preoți mari în zilele prealuminatului Domnului nostru Alexandru Scarlat Calimah Voevod. La velet 1813, fevr.12.” Însemnările ne mai relevă pe lângă grija pentru păstrarea și legarea cărților și cine a fost cel care a refăcut legătura, prețul legăturii și cei care au donat banii pentru aceasta.

Astfel, în 1839, ianuarie, 28, s-au legat „...acești sfinti și dumnezeiesti cărți și anumi Triodu, Menaiu, Octoicu, Apostolu, doo Leturghii și Penticostari și s-au legat în casă la Tănasi a lui Iacob și s-au plătit di lăcuiitorii di bună voi lor...”; toate mai sus pomenitele cărți au fost legate de „...mini Alicsandru păcătosu fiu lui Dascălu Ghiorghi: calapod din Negrileşti” (Penticostar inv.1032).

În prețul de procurare al Evangheliei (inv.513) cumpărată în anul 1830 s-au adunat și banii pentru legat „...și cu a mea cheltuială s-au legatu și argintu pi giuământate tot di la mini este datu ca să ne fii spre pomenire...”. La legarea Evangheliei au contribuit și loçuitorii din Odobești pe care Gheorghe Săpunar îi amintește în însemnarea sa: „...alt pi giuământate argintu poate și mai bini este datu di norodu prin silința părintelui Panaide

Binda duhovnicu și prin silința părintelui Ioniță Piciorgrosu ar fi lucru". În studiul nostru ne-am oprit asupra însemnărilor care povestesc de fapt drumul cărții, cine au fost cumpărătorii și donatorii acestora, grija pentru păstrarea cărților - însemnări ce prezintă un interes deosebit pentru istoria și cultura românească prin datele inedite pe care le conțin.

Cărțile erau donate bisericilor în vederea desfășurării cultului, dar prin faptul că adunau la slujbă un mare număr de credincioși și totodată proveniența lor de la tipografiile din toate provinciile românești, ne îndreptățesc să afirmăm că ele jucau un rol deosebit în strângerea relațiilor culturale între români, constituind un puternic factor unificator. În predosloviea unui Antologhion imprimat la 1737, se consideră că aceasta reprezintă „hrana sufletească pentru toată patria și tot neamul ce vorbesc limba noastră”².

Antim Ivireanu, personalitate ce s-a distins în această perioadă, cărturar și tipograf, era un mare susținător al ideii de unitate al limbii române susținând folosirea ei în biserică „...în biserică voesc cinci cuvinte a grăi cu înțeles ca pe alții să-i învăț, decât zece mii de cuvinte în limba streină”³. Acest ideal a fost îndeplinit de cărțile tipărite în limba română de el și de alți tipografi și care cărți au circulat în toate cele trei provincii românești.

---

² S.Suceveanu - *Expoziția bibliofilă, ideea de unitate și continuitate reflectată în cartea veche aflată în patrimoniul constănțean*, în „R.M.”, 2, 1992, București, p.20.

³ Ibidem